

De Semantiek in onze tijd

door

Prof. Dr. A. CARNOY

ere-voorzitter der Maatschappij

Men weet dat de taalkunde omtrent het begin van de negentiende eeuw geboren is, dank zij de invloed van het ontdekken van het sanskrit en het ontstaan van de vergelijkende spraakkunst.

Wat de comparatisten bovenal trof en wat de basis uitmaakte voor hun vergelijkingen was natuurlijk de fonetiek.

Geleidelijk ging men over tot de studie van de morfologie maar navorsingen over de «betekenis» en haar psychologische natuur bleven achteruit. Het woord «semantiek» (men zegt ook : «semasiologie») kwam eerst tot stand in een epochemachend boekje van Michel Bréal (uit gr. 'sêmainô' betekenen), dat feitelijk geen theorie voorstelde maar enkel de aandacht op enige curiosa in zake betekenis trok.

Omtrent 1920, bemerkte men een strekking naar de studie van de betekenissen, grotendeels onder de invloed van Wundt die in zijn *Völkerpsychologie* twee boekdelen aan de taal en o.m. aan de semantiek had gewijd. Verscheidene studiën verschenen dan om zijn zienswijze goed of af te keuren. O.m. heeft Prof. Van Ginneken in het Nederlands een bemerkenswaardige en zeer originele theorie naar voren gebracht op de algemene zielsgevoelens steunende.

Wij zelve hebben in onze *Science du Mot* een poging gedaan om een stelselmatige terminologie voor de semantische feiten te stichten.

Maar bovenal heeft de school van Genève tegen Wundt gereageerd en heeft de Saussure in zijn belangrijk boek : *Traité de Linguistique*, de taalkunde in 't algemeen op nieuwe wegen gebracht. Onder zijn invloed ontstond de z.g. structurele taalkunde. Besprekingen over dat nieuw type van taalkunde hebben dan de semantiek min of meer in een vergetelhoekje gebracht. Sedert een tiental jaren echter bespeurt men een strekking om de semantische vraagstukken opnieuw te bestuderen en om te onderzoeken of zij in het structuralisme hun plaats kunnen vinden.

Het dunkt ons daarom dat een algemeen overzicht van de tegenwoordige opvatting van de semantiek van belang niet ontbloomt zou zijn, gepaard gaande met een poging om de classificatie, in

mijn *Science du Mot* vervat met de huidige theorieën te confronteren.

Door semantiek verstaan wij natuurlijk (en verstaat men in het algemeen) het deel van de taalkunde dat over de betekenis van de woorden handelt.

Sommige geleerden echter geven een meer uitgebreide betekenis aan dat woord en gebruiken het voor alle soorten symbolen (wat eigenlijk *semiotiek* heet). Anderen beperken het tot de gesproken symbolen, maar voor al wat door de taal uitgedrukt wordt.

De school van Wenen (Carnap, enz.) noemt « semantiek » een soort van mathematische logika (logistiek) die de betrekkingen tussen de begrippen bestudeert, onafhankelijk van de dingen welke zij vertegenwoordigen.

De meeste taalkundigen hechten evenwel aan het woord « semantiek » zijn beperkte betekenis, d.i. de wetenschap die zich bezig houdt met de symbolen die « woord » heten, in tegenstelling, tot de syntaxis, de morfologie, enz.

Een *symbool* is een voorwerp dat onze aandacht trekt en bij ons een reactie verwekt, niet om zichzelf, maar om iets dat er mee in samenhang (*associatie*) staat. Dit voorwerp moet als symbool door iemand gebruikt worden, want natuurlijke associaties (zoals wolk > regen, rook > vuur, enz.) zijn *tekens* en geen symbolen.

Daarentegen wordt b.v. een rode vlag gebruikt om « gevaar ! » of « halte ! » aan te duiden. De woorden gevaar en halte vervullen precies dezelfde rol als de vlag. Het zijn gesproken symbolen die met de begrippen halte of gevaar geassocieerd staan. Zowel vlag en woord heten *significans* en wat bedoeld wordt is *significatum*. De betrekking tussen *significans* en *significatum* is een betekenis en is het voorwerp geweest van veel studie vanwege taalkundigen, psychologen en logici. Het *significans* (uiterlijke vorm van het woord) is een groep klanken die, in een bepaalde taal, door de sprekers gebruikt wordt om het *significatum* te doen kennen.

Men heeft beweerd dat het woord geen afzonderlijk bestaan heeft en dat de eenheid in het spreken de *zin* is. Dit is gedeeltelijk waar voor vele geijkte uitdrukkingen die gecristalliseerd zijn en als een geheel verstaan worden, maar het woord (in tegenstelling tot uitgang, suffix, proklitica, enz.) kan ook alleen gebruikt worden en als zodanig een zin (praedicatio) uitmaken (zoals in een uitroep, een bevel, impersonalia, enz. of in de kindertaal).

Het *significatum* is eigenlijk het begrip, niet de zaak op zichzelf. De natuur van het begrip wordt door de psychologie bestu-

deerd. De taalkundige stelt vast dat bepaalde voorwerpen in het *continuum* van ons bewustzijn onze belangstelling wekken en dat wij naar een « woord » zoeken om ze te betekenen en om ze in ons verstand duurzaam te maken. Telkens als de omstandigheden een zelfde gegeven aan onze aandacht voorstellen, komt het woord normaal door associatie in ons bewustzijn.

Wanneer de associatie voor het eerst ontstaat en ook meestal als zij opnieuw verwekt wordt, verschijnt het z.g. begrip in verband met een « milieu ». Hierdoor ontstaan onessentiële *connotations* die met de connotaties aan het begrip eigen, min of meer vermengd worden.

Deze connotaties zijn ofwel « perceptueel » (d.w.z. beelden die onze zinnen treffen) ofwel « affektief » (gevoel van voldoening, ongemak, lust of pijn, enz.). Dit alles scheidt wat men het *betekenisveld* genoemd heeft, want het is het uitgangspunt van allerlei associaties die een invloed uitoefenen op de betekenis van het woord. Het heeft ook als gevolg dat er een bepaald gevoel bij bepaalde personen het woord door de « taal » (fr. *langue*) verschaft, uiteenlopende betekenissen kan aannemen die tot de « spraak » (fr. *parole*) behoren. Het is de « significatio » tegenover het « significans ». Te vergeefs heeft men dan ook gepoogd « taal » geheel en al van « spraak » af te zonderen. Ook is *synchronie* (studie van de taal op een bepaald ogenblik) niet geheel van *diachronie* te scheiden, want het spreken is een voortdurende schepping, omdat de woorden onvoldoende zijn om het denken weer te geven.

De betrekking tussen *significans* en *significatum* is dus onstandvastig. Dit is de voornaamste bron van de veranderingen van betekenis. Van de betrekking tussen het woord en het begrip heeft de Saussure gezegd dat zij « arbitrair » (willekeurig) is. Deze uitdrukking is niet nauwkeurig, want vele woorden zijn *gemotiveerd*, d.w.z. dat zij met het begrip een natuurlijk verband bezitten, zoals de klanknabootsingen, de natuurlijke kretten (tussenwerpsels); en de geschiedenis van de talen toont aan dat vele woorden die nu ondoorzichtig zijn, eenmaal mimetisch zijn geweest. Andere woorden zijn afleidingen van vroeger bestaande woorden en zijn dan ook gemotiveerd.

Wat de « symboles opaques » betreft, die veelvuldig voorkomen, ze zijn noch « willekeurig » noch « conventioneel ». Zij hangen immers noch van willekeur, noch van conventie af, maar zij zijn « traditioneel », door de sprekkenden aangenomen (acceptieel) onder de druk van de groep waartoe ze behoren.

De huidige taalkunde verkiest meestal het woord niet als een afzonderlijk iets te beschouwen, maar eerder als een element in

een stelsel, een zogenaamde *structuur*. De structurele methode heeft, spijsvele overdrijvingen, op het gebied van fonologie, morfologie en syntaxe, interessante uitkomsten bereikt. Haar toepassing op de semantiek is minder gelukkig geweest. Het valt weliswaar niet te ontkennen dat ook in de woordenschat een zekere strekking tot systematisatie zich doet gelden en dat groepen van betekenissen gevormd worden, waarin de betekenissen elkander beïnvloeden en door elkander in zekere maat bepaald worden. In dergelijke groepen kan een verandering, die door een lid wordt ondergaan weerslag hebben op de groep (concatenatie, antisemie, enz.). Dat gebeurt echter niet noodzakelijkerwijze en het is beslist niet zo dat alle woorden eerst hun betekenis krijgen, vooraleer zij in een structuur worden opgenomen. Op elk ogenblik namelijk ontstaan betrekkingen tussen een woord en een begrip, rechtstreeks en afzonderlijk zonder de invloed van een structuur.

Herhaaldelijk werd gepoogd de *veranderingen van betekenissen te classificeren*. Als grondslag werd meestal het logisch karakter van de veranderingen genomen. Er bestaat echter heden een voorkeur om de psychologische motieven van de ontwikkelingen als uitgangspunt te nemen. Deze zijn grotendeels affectief en geven slechts een algemene strekking weer. Dergelijke soort van classificatie kan dus alleen tot zeer uiteenlopende uitslagen leiden. De zogenaamde logische indeling is klaarder en meer « exhaustief ». Zij kan met de psychologische gecombineerd worden, te meer daar de verschijnselen van zogenaamde logische aard in feite ook psychologisch zijn, aangezien zij rechtstreeks afhangen van de natuur zelf van het intellectueel proces van de *significatio* (zie hoger). Wat er ook van zij, de bewerking is zo ingewikkeld en verscheiden dat een classificatie van dergelijke aard tot nogtoe niet gevonden werd die volstreekte voldoening gaf. Men kan echter grosso modo veranderingen (metasemieën) indelen in twee grote categorieën zoals wij het in onze « Science du Mot » gedaan hebben.

1. *de evolutieve metasemie*, die het gevolg is van de natuur zelve van de betrekking tussen significans en significatum. Hier wordt het bewustzijn tot een minimum herleid: alleen een algemene poging om juist te spreken (*integrerende strekking*), die door Wundt « reguläre Bedeutungswandel » wordt genoemd. Zij beïnvloedt voornamelijk de *betekenis* als zodanig en werkt *traps-gewijs*.

2. *De substitutieve metasemie (diasemie)* die meer *bewust* en ineens tracht van de normale taal af te wijken (*desintegrerende strekking*) om de *waarde* van het symbool (d.w.z. zijn hoedanig-

heden buiten de betekenis zelve) te versterken. Dit noemt Wundt : « *singuläre Bedeutungswandel* ».

Tot de verschijnselen van evolutieve metasemie behoren b.v. de *woordverschuiving* (wanneer een bijkomstige connotatie de bovenhand krijgt boven de voornaamste b.v. in Ned. « *lo* », dat een « *struikachtig laar* » was en later « *bos* » ging betekenen, de *uitbreiding* van betekenis (telkens als de wegcijfering van bepaalde connotaties de toepassing van het woord op een groter aantal gevallen mogelijk maakt (b.v. *palmboom* voor *boksboom*), de *verenging* van betekenis (als nieuwe connotaties het gebruik van het symbool tot een klein aantal gevallen beperkt (b.v. in vele dialecten *koren* voor *rogge*). Het verband tussen begrippen brengt dan *irradiatie* voort, d.w.z. het overmaken van een betekenis tot een aangrenzend begrip (b.v. *beurs* voor « *geld* », *kamer* voor « *parlement* », of de elementen van een « *processus* » voor het « *processus* » zelf : *station* voor het gebouw waar de trein stilstaat, enz.).

Wederzijdse invloeden brengen voort : *antisemie* (betekenissen die door tegenstelling nader bepaald worden), *doubletten* die elk een betekenis krijgen, *homosemie* of attractie onder woorden die op elkaar gelijken, hetzij fonetisch, hetzij semantisch, invloed van geijkte zinnen op de woorden die er ingelast zijn, *brachysemie* (als de betekenis van een groep door een enkel woord daarvan opgeslorpt wordt (bijv. lat. *obire* voor *obire mortem*), enz.

Daartegenover staan de veranderingen die door *substitutie* gebeuren, waarbij de spreker opzettelijk een ander woord verkiest boven het normale om de verbeelding of het gevoel efficiënter te treffen. Men verstaat aldus een begrip door tussenkomst van een ander (*diasemie*).

De *aanschouwelijke diasemie* (episemie) kan een uitzicht van een voorwerp kiezen dat beeldender is dan de gewone benaming van de zaak (b.v. *wolkenkrabber* = hoog gebouw).

Men kan ook een woord vervangen door een ander, dat tot dezelfde groep van betekenissen behoort maar een andere gevoelswaarde bezit (*parasemie*) b.v. *poot* voor *voet*.

Het voornaamste verschijnsel van deze aard is echter de metafoor (d.i. leenspreuk). Zij maakt gebruik van een uitdrukking die tot een ander gedachtegebied behoort, maar een treffender aspect bezit van het begrip dat men bedoelt. De best gekende metaforen zijn van *aanschouwelijke aard* (lat. *testa* « *pot* » voor *caput* « *hoofd* »), maar vele zijn eerder van *pragmatische aard*, waarbij men iets kiest dat in de praktijk hetzelfde nut of dezelfde waarde voor ons heeft als het bedoelde (b.v. *tand des tijds*, omdat de tijd slijt, alsof hij een tand had - fr. *houille blanche* voor water als

«kracht», want watervallen brengen net zoals steenkolen electriciteit voort).

De meeste *analogische metaforen*, die het onzichtbare door het zichtbare uitdrukken, zijn van dergelijke aard (b.v. iets «snappen, vatten, begrijpen», omdat men het begrip in het verstand opneemt alsof het een voorwerp was, dat men grijpt, enz.).

Tot deze soort behoren eveneens de *synesthetische metaforen* (b.v. *lekkere stem*, waarbij het horen op een manier getroffen wordt gelijk aan wat de smaak ondervindt). Er zijn natuurlijk ook *gevoelsmetaforen* (b.v. *schat* voor een «geliefd wezen» of de scheldwoorden).

Het gevoel scheidt ook *euphemismen* of *dysphemismen* (*waarderende diasemie*).

De *kwantitatieve diasemie* vervangt een woord door een ander dat eigenlijk iets sterkers uitdrukt (*hyperbole*), b.v. *reusachtig* voor «groot» - *hopen van* voor «vele», enz.). Ook zijn er verminderende of verzachtende uitdrukkingen (*litote*, *ironie*, *cryptosemie*, enz.).

Al deze spreekwijzen, waarvan alle talen, vooral het bargoens, wemelen, zijn veel meer aan slijtage onderhevig dan de gewone woorden van een taal. Zij leveren echter een duidelijk bewijs dat geen semantische algebra de taalkundige voldoening kan schenken, en dat geen duurzame en vaste structuur van de woorden kan bestaan. Daarom kunnen de pogingen van twee huidige taalkundige scholen (de algebraïsche en de structurele), op semantisch gebied geen bevredigende uitslagen bereiken. Het probleem behoort geheel en al tot de psychologie.

BIBLIOGRAFIE

Onder de meest bruikbare werken over semantiek kan men vermelden:

- P. GUIRAUD: *La Sémantique*, Paris, 1955.
 H. KRONASSER: *Handbuch der Semasiologie*, Heidelberg, 1952.
 G. OGDEN and L. RICHARDS: *The Meaning of Meaning*.
 A. REICHLING: *Het Woord*, Nijmegen, 1935.
 H. SPERFER: *Einführung in die Bedeutungslehre*.
 G. STERN: *Meaning and Change of Meaning*, Göteborg, 1931.
 S. ULLMANN: *Précis de Sémantique française*.
 P. VERBURG: *Taal en Functionaliteit*, Wageningen, 1952.